

اشاره امروز، پس از گذشت شانزده سال از پایان جنگ تحمیلی، یکی از مواردی که به شدت به آن احساس نیاز می‌شود، انجام کارهای تحقیقاتی و پژوهشی در ابعاد مختلف جنگ تحمیلی - این حادثه بزرگ ملی - است که نقطه عطفی در تاریخ انقلاب اسلامی به شمار می‌رود. از سوی دیگر، لزوم پاسخگویی به پرسشها و شبهاات موجود در زمینه جنگ، امری است که برای انتقال پیامها و مفاهیم آن حادثه عظیم به نسل امروز بسیار ضروری به نظر می‌رسد. در این زمینه، تا به حال، کارهای خوبی انجام شده است که البته، هنوز به حد مطلوب نرسیده است. در این میان، یکی از مراکز که از روزهای آغازین جنگ تحمیلی کارهای خوبی صورت داده است، مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است. برای آشنایی بیشتر با این مرکز با محسن رخصت طلب، جانشین این مرکز، به گفت‌وگو نشستیم که در اینجا، به بخشهایی از آن اشاره می‌کنیم.

گفت‌وگو با سرهنگ پاسدار

محسن رخصت طلب

(جانشین مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه)

راویان جنگ را نخستین کار رسمی مرکز مطالعات برشمرد. کار تحقیقات این بخش با تمرکز بر تحولات جنگ آغاز شد، یعنی قسمت مزبور، نخست، افرادی را تربیت می‌کرد، سپس، نحوه ثبت و ضبط وقایع را به آنها تعلیم می‌داد و در نهایت، آنها را برای گردآوری اطلاعات به مناطق جنگی و عملیاتی اعزام می‌کرد. در سال ۱۳۶۳، قسمت تاریخ جنگ در حوزه فرماندهی کل سپاه، به طور مستقل، به نام مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ فعالیت خود را آغاز کرد. از این پس، برنامه‌های مرکز طبق روال گذشته تا مدتی پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و برقراری آتش بس ادامه یافت. این فعالیتها شامل همان مطالعات و جمع‌آوری اطلاعات به صورت میدانی در تمام زمینه‌های نظامی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بود.

○ مجموعه مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ فعالیت خود را از

چه زمانی آغاز کرد؟

● این مجموعه نخست، بخشی از دفتر سیاسی سپاه بود که هدف آن ثبت، حفظ و جمع‌آوری تاریخ جنگ بود، یعنی خود ما جنگ را به عنوان یک حادثه زنده روز ثبت کنیم، نه اینکه بعد از واقعه و عده‌ای دیگری این کار را انجام دهند. با این ملاحظات، بخش جنگ شکل گرفت. اواخر سال ۱۳۵۹ و اوایل ۱۳۶۰ که این دفتر فعالیت خود را با تعداد انگشت شماری آغاز کرد و پس از چند بار که آزمایشی انجام شد، در عملیات فتح المبین به عنوان یک کار مشخص که چهارچوب تعریف شده‌ای داشت، اجرا شد. این مجموعه که راویان جنگ نام داشت، بعدها، گسترش یافت. شاید هم بتوان فعالیت مجموعه

مجموعه مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ،
 نخستین فعالیت خود را در سال ۱۳۵۹ و
 اوایل سال ۱۳۶۰ با تعداد انگشت شماری
 آغاز کرد و پس از چندبار که آزمایشی
 انجام شد، در عملیات فتح المبین به عنوان
 یک کار مشخص و تعریف شده اجرا شد

معمولاً، از اعضای ثابت مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ بودند. گاهی اوقات هم که به علت وسعت عملیات، نیرو کم می آمد، از بخشهای دیگر سپاه یا خارج از مجموعه سپاه استفاده می شد. البته، تمام این نیروها باید از ویژگی خاصی برخوردار و با جنگ آشنا و بدان معتقد می بودند. گاهی، از میان نیروهای کادر یا خود فرماندهان یگانهای جنگ استفاده می شد. دیگر ویژگی آنها این بود که حتماً، باید تحصیل کرده و اهل قلم و نوشتن بودند تا می توانستند از عهده چنین کار عظیمی بر آیند، ضمن آن آموزش هم می دیدند.

یک آموزش کلی و عمومی داشتیم، مانند ضبط بی سیم، ضبط مکالمات فرماندهی و سخنرانی که راویان برای اینها آموزش می دیدند. جدای از آن بحث نت برداری بود که راوی

○ مختصری درباره روند کار راویان و جمع آوری اطلاعات از سوی آنها را توضیح بدهید.

● روال کار به این صورت بود که ما به تمام یگانهای عملیاتی یک یا دو نفر راوی می فرستادیم. راوی باید مکالمات، مذاکرات و مکاتبات فرمانده یگان را ثبت و ضبط می کرد. به همین دلیل، همواره با همراه داشتن ضبط صوت و دفترچه در کنار فرمانده یگان حضور داشت و تمام مواردی را که از او خواسته شده بود، ثبت می کرد.

○ این راویان از میان چه افرادی انتخاب می شدند و چه

ویژگیهایی داشتند؟

● راویان، اوایل از بچه های دفتر سیاسی سپاه و بعدها، هم

بر گیرد که وقتی عملیات تمام می شود، چیزی کسر نداشته باشد؛ کاری که بسیار سنگین و پردقت بود. راوی نیز با توجه به این مسئله در منطقه به جمع آوری اطلاعات می پرداخت. موضوعات مختلفی را نیز بررسی می کرد. در حال حاضر، دستاوردهای راویان به صورت سند، دفترچه راوی، پیاده شده نوار و... که جزء منابع دست اول تحقیقات جنگ به شمار می روند، موجود است.

○ آیا راوی به تنهایی، همه این کارها را انجام می داد؟

● در عین حال که این آموزشها را می دید، باز هم یکی دو نفر به عنوان نیروی آزاد به راویان کمک فکری می داد. البته، این نیروهای آزاد اطلاعات بیشتری، به ویژه از قرارگاه مرکزی داشتند که آنها را به راوی یگان خود منتقل می کردند تا راوی با چشم باز با مسائل برخورد کند.

○ راویان در کار خود با چه مشکلاتی روبه رو بودند؟

● مجموعه راویان مشکلات فراوانی را در یک فرآیند تهیه گزارش پشت سر می گذاشتند. یکی از این مشکلات نبودن امکانات مناسب برای تهیه گزارش و دیگری عدم هماهنگی بین راویان و فرماندهان یگانهای مختلف بود. گاهی، پیش می آمد که بعضی از فرماندهان راویان را درون مجموعه تحت امرشان به سختی می پذیرفتند.

○ یعنی فرماندهان درباره حضور راوی توجیه نبودند؟

● البته، دستور صریح فرماندهی محترم کل سپاه به تمام یگانها

محسن رخصت طلب:

مجموعه مرکز مطالعات تحقیقات جنگ،

در بدو فعالیت بخشی از دفتر سیاسی

سپاه بود که هدف آن ثبت، حفظ و جمع آوری

تاریخ جنگ بود، به عبارت دیگر این هدف

مد نظر بود که خود ما جنگ را به عنوان

یک حادثه زنده روز ثبت کنیم، نه اینکه

بعد از واقعه، عده ای دیگر بیایند و این کار را

انجام دهند

آموزش می دید که چگونه با کمک همان دفترچه یادداشت تمام مطالب مورد نیاز اعم از مشاهدات خویش را ثبت کند. با اینکه راوی جلسات را ضبط می کرد، ما اکنون، نوار جلسه، نوار بی سیم، نوار مکالمات فرماندهی و نوار سخنرانی داریم، اما مطالبی در جلسات اتفاق می افتاد که لازم بود نوشته و نگهداری شود. همچنین، در بعضی از موارد، راوی به دلیل احساس نیاز مجبور بود از صحنه ها فیلمبرداری هم بکند. از دیگر ویژگیهای یک راوی این بود که بتواند با فرمانده یگان کنار بیاید و فرمانده قبول کند که او به چه نکاتی دقت و آنها را ضبط کند؟ راوی تا حد امکان می کوشید چیزی از قلم نیفتد. همان طور که گفتیم راوی در مقر فرماندهی طرح عملیات و چگونگی برنامه ریزی برای اجرای آن را ضبط و ثبت می کرد. بعد از عملیات هم، به سراغ رزمندگان و فرماندهان می رفت و نحوه عملکرد در صحنه واقعی را با برنامه ریزی مقایسه می کرد.

○ آیا فعالیت راوی در همین جا پایان می یافت؟

● خیر، بحث مهم دیگر این بود که وقتی راوی از منطقه می آمد، باید گزارش انجام فعالیت را می نوشت. عملیات را از آغاز تا پایان تجزیه و تحلیل می کرد و خلاصه، در مناطق عملیاتی، مناسب با مأموریت خود در قرارگاه، لشکر، تیپ یا گردان مشغول به کار می شد و پس از ضبط جلسات فرماندهی، مصاحبه، شنود و ضبط بی سیم فرماندهی، تهیه گزارش از عملیاتها و تهیه و تکمیل مطالب خود، اطلاعات مکتوب و ضبط شده خود را به تهران منتقل و آنها را تنظیم می کرد. البته، پیش از عملیات، به راوی گفته می شد که این گزارش باید چه مطالبی را از شناسایی و طراحی گرفته تا آموزش و آماده سازی و تدارکات (نیروی انسانی و ادوات) در

این مجموعه فعالیت در آرشیو مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ و با زحمات فراوان انجام می‌شود. آرشیو مرکز مطالعات از جمله فعال‌ترین بخشهای مرکز است که در دوران جنگ، در جمع‌آوری اسناد، منابع، گزارشها و... و در دوران بعد از آن، افزون بر جمع‌آوری، طبقه‌بندی و ساماندهی منابع، سرویس‌دهی به محققان و مراجعه‌کنندگان را نیز عهده‌دار بوده است.

به طور کلی، فعالیت آرشیو در چهار محور خلاصه می‌شود:

(الف) ساماندهی: دسته‌بندی، ثبت و نگهداری؛ منابع و اطلاعات برای اصلاح ساختاری آرشیو؛

(ب) تأمین منابع: تهیه تمامی منابع مورد نیاز مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ و رفع نواقص اسناد و منابع؛

(ج) بهینه‌سازی: طبقه‌بندی اسناد و منابع، صحافی، آفت زدایی، مرمت، نظافت و گردگیری؛ و

(د) سرویس‌دهی: خدمات و سرویس‌دهی به محققان و مؤسسات طرف قرارداد با مرکز مطالعات از جمله فعالیتهای مهم آرشیو است.

آرشیو در دو بخش رایانه‌ای و غیر رایانه‌ای به محققان سرویس می‌دهد. در بخش رایانه‌ای منابع از جمله اسناد نظامی، نوار، منابع سیاسی، عکس، نقشه و... بر روی لوح فشرده ارائه می‌شود.

در بخش غیر رایانه‌ای یا کتابخانه‌ای نیز، منابع سیاسی و نظامی مانند روزنامه‌ها، مجله‌ها، بولتنها، مشروح مذاکرات مجلس و... نگهداری می‌شوند.

○ مرکز مطالعات در زمینه اطلاع‌رسانی چه فعالیتی داشته

است؟

● مرکز مطالعات پس از سالها تلاش در امر تحقیقات، موفق شده است مدارک و منابع مهمی از جنگ را در ابعاد نظامی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی جمع‌آوری کند که در حال حاضر، در اطلاع‌رسانی مرکز مطالعات نگهداری می‌شوند. از آنجا که اسناد جمع‌آوری شده بسیار متنوع و گسترده‌اند، اطلاع‌رسانی مرکز در حال تکمیل، بهینه‌سازی و طبقه‌بندی آنهاست. هدف از اطلاع‌رسانی این است که محققان و مراجعان بتوانند با بهترین و آسان‌ترین روش به منابع و اسناد مورد نظر خود دست یابند.

در حال حاضر، به دو شیوه به مراجعه‌کنندگان خدمات ارائه می‌شود.

یکی از طریق سایت اینترنت به نام کتابخانه تخصصی

این بود که آنها موظف هستند با روایان همکاری کنند، اما با تمام این مسائل باز هم برخی از آنها همکاری نمی‌کردند. این عدم همکاریها امروز نیز ادامه دارد.

○ آیا اکنون، گزارشهای عملیات قابلیت بهره‌برداری دارد؟

● همان‌طور که گفته شد، گزارشهای عملیات، مجموعه اطلاعاتی از مراحل مختلف و عوامل مؤثر در یک عملیات‌اند که بر اساس اسناد و یادداشت‌های روایان (دفاتر روای) و نوارهای ضبط شده از جلسات فرماندهی، نوشته شده‌اند. این گزارشها تمامی فعالیتهای مربوط به یک عملیات از جمله طرح مانور، شناسایی، مهندسی، نتایج عملیات و... را در بر می‌گیرند.

گزارشهای مزبور در سطوح قرارگاه مرکزی خاتم‌الانبیا و قرارگاه اصلی کربلا، نجف، قدس، حمزه و یگانها و گردانها تهیه شده‌اند. مجموعه این اطلاعات و گزارشها به دلیل نواقص موجود برای عموم محققان قابل استفاده نیستند؛ بنابراین، مرکز تصمیم گرفته است تا تمامی آنها را تصحیح و نواقصشان را برطرف کند. در مرحله طراحی این پروژه، بیش از ۹۸۰ جلد گزارش عملیات شناسایی شده، که در مرحله نخست، ۴۲ جلد آن مورد توجه قرار گرفته است. گزارشهایی که در دست بررسی و آماده‌سازی‌اند عبارت‌اند از: عملیات بدر، والفجر ۸، کربلا ۱، کربلا ۴، کربلا ۵ و والفجر ۱۰. در این مرحله، چند جلد آماده شده است و تا چند ماه دیگر، جلدهای بعدی نیز آماده خواهند شد. با استعانت از حضرت حق و همکاری محققان مرکز، تصمیم بر این است که تمامی ۹۸۰ گزارش آماده‌بهره‌برداری شوند.

○ بخش حفظ و نگهداری اسناد که به آنها اشاره کردید،

چگونه و با چه برنامه‌هایی فعالیت می‌کند؟

● پس از پایان جنگ و کارشناسیهای بسیار، امر نگهداری و حفظ اسناد به نحو مطلوب برای استفاده‌های بعدی در دستور کار مرکز قرار گرفت.

پس از انجام این مرحله، که انصافاً، در حد بسیار خوبی انجام شد، نوبت به تجزیه و تحلیل اسناد و گردآوری مجموعه تاریخ جنگ رسید که در قالب پروژه‌های مختلف، کار تهیه و تدوین این اسناد انجام شد. مرکز مطالعات نیز با توجه به حجم بالای داده‌ها و اطلاعات، محور فعالیتهای پژوهشی خود را بعد از قطعنامه ۵۹۸، تکمیل تحقیقات مربوط به جنگ هشت ساله و تدوین کتب و جزوه‌ها و گزارشهای مربوط به این دوره از تاریخ انقلاب اسلامی ایران قرار داد.

جنگ انجام می‌شود که تاکنون، ۲۷ هزار صفحه مطلب از انتشارات مرکز مطالعات و دوره عالی جنگ در آنجا آماده بهره‌برداری است و دیگری از راه مراجعه محققان به بخش اطلاع‌رسانی مرکز مطالعات می‌باشد که افزون بر خدمات آرشیو و رایانه، حدود هفت هزار جلد کتاب نیز در این بخش موجود است.

○ در بخش اطلاع‌رسانی چه پروژه‌های دیگری انجام می‌شود؟

● یکی از کارهای انجام شده، جمع‌آوری اسناد سازمان ملل در مورد جنگ ایران و عراق است. مجموعه اسناد سازمان ملل شامل تمامی مصوبات شورای امنیت و مجمع عمومی و نامه‌های ثبت شده دو طرف جنگ در دبیرخانه سازمان ملل درباره جنگ ایران و عراق از سال ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ است که ۱۵۰۰ سند را در بر می‌گیرد. این اسناد بر اساس ترتیب شماره دبیرخانه و به تاریخ هر روز تهیه و ترجمه و در قالب سالانه، دسته‌بندی شده‌اند.

مرکز مطالعات کار ترجمه این اسناد را تمام کرده است و در حال حاضر، مراحل آماده‌سازی برای استفاده محققان چه در سطح مرکز مطالعات و چه محققان سیاسی - نظامی بیرون از مرکزی گذراند که امید است در آینده نزدیک، به صورت کتاب منتشر شوند. تهیه فهرست تفصیلی از اسناد از جمله

کارهای مهمی است که مدیریت بهره‌دهی مرکز روی این مجموعه انجام داده است.

دیگر فعالیت مجموعه اطلاع‌رسانی احیای منابع صوتی و تصویری است. احیای منابع، یعنی بازسازی و بهینه‌سازی منابع موجود به نحوی که قابل بهره‌برداری باشند.

منابع موجود را بیشتر نوارهای ضبط شده راویان مرکز در قرارگاهها و یگانها تشکیل می‌دهند. این نوارها در مجموع، بیش از سی هزار کاست‌اند که حدود ۳۰ درصد آنها پیاده شده و بین ۱۵ تا ۲۵ درصدشان آماده‌سازی و صحافی شده‌اند.

تصمیم مرکز این است که در آینده، تمامی نوارها را به صورت مکتوب و صحافی شده آماده‌کند.

البته، باید یادآور شد که بعد از مرحله آماده‌سازی و صحافی، این منابع به شورای مشروح مذاکرات تحویل داده شوند تا مراحل بعدی در آنجا پی‌گیری شود. احیای منابع تصویری شامل فیلم و عکس نیز از اقدامات در خور توجه مرکز است. جمع‌آوری عکسها را یگانها، افراد و عکاسان حرفه‌ای بر عهده داشته‌اند که تاکنون، بیست هزار عدد از آنها اسکن شده‌اند. همچنین، قرار است که حدود ۱۲۰۰ ساعت فیلم نیز با شناسنامه و مشخصات کامل به صورت لوح فشرده آماده شوند.

سایت جغرافیا، نقشه‌ها و کالکها از جمله پروژه‌های انجام شده بخش اطلاع‌رسانی است. منظور از احیای کالکها

یکی از ویژگی‌های رای‌این بود که بتواند با فرمانده یگان کنار بیاید و فرمانده قبول کند که او به چه نکاتی دقت و آنها را ضبط کند

○ یکی از مواردی که به آن احساس نیاز می‌شود، تحقیقات بنیادی و پاسخگویی در مورد شبهات جنگ است. لطفاً بفرمایید مرکز مطالعات در این زمینه چه فعالیتی داشته است؟

● تحقیقات بنیادی یکی از اساسی‌ترین و مهم‌ترین کارهایی است که مرکز به آنها می‌پردازد و بنده مختصرأ به بعضی از آنها اشاره می‌کنم.

مجموعه بزرگ روز شمار جنگ ایران و عراق مهم‌ترین فعالیت مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه است که ۵۷ عنوان کتاب از ۲۲ بهمن ماه سال ۱۳۵۷ تا ۲۷ تیر ماه سال ۱۳۶۷ (روز پذیرش قطعنامه ۵۹۸ از سوی ایران) را در بر می‌گیرد.

این مرکز در طرح تحقیقاتی روز شمار جنگ ایران و عراق، با اتکا به تحقیقات میدانی و نیز تحقیقات کتابخانه‌ای وسیع، در پی پاسخ‌بدین پرسش‌هاست که جنگ چرا و چگونه آغاز شد، تداوم یافت و پایان پذیرفت؟ شیوه ارائه روز شمار جنگ به نحوی است که ترکیب ارزش‌ها و بی‌طرفی را ممکن می‌کند. در این روز شمار، هم ارزش‌های مورد نظر جنگ با صراحت بازگو و هم، مطالب به گونه‌ای از منابع متعدد ارائه می‌شود که آزادی خواننده را در قضاوت و تحلیل محدود نکند. مجموعه بزرگ روز شمار جنگ ایران و عراق در نخستین طراحی به بیست عنوان تقسیم شد، اما پس از تدوین چند جلد، مشخص گردید که از نظر حجم و موضوع، هریک از این عنوان‌ها چندین جلد را در بر می‌گیرد، به همین علت، در طراحی اولیه تجدید نظر و در نتیجه، این مجموعه به ۵۷ عنوان مستقل تقسیم شد که هریک عنوان و شماره خاص خود را داراست.

و نقشه‌ها، بازسازی نقشه‌های مناطقی است که در دوران جنگ تحمیلی، تحرکات نظامی و عملیاتی روی آنها انجام گرفته است و زمین برای مدتی از وضعیت طبیعی پیش از عملیات خارج شده است، یعنی هنگامی که قرار است روی زمین طبیعی عملیات شود، متناسب با آن عملیات خاکریز بنا شده و به طور کلی، زمین تسلیح می‌شود. این روند تغییر و تحول در طول دوران جنگ ادامه دارد؛ بنابراین، برای هر دوره، به کالک (مجموعه اطلاعات درباره تغییرات روی زمین) و نقشه نیاز است. مرکز مطالعات کار عظیم احیای کالکها و نقشه‌ها را از چند سال پیش آغاز کرده است. البته، با توجه به اینکه در دوران جنگ، قرارگاه‌های مختلفی درباره هر عملیات کالک و اطلاعات کامل از منطقه و عملیات تهیه کرده‌اند، این کار اندکی تسهیل شده است.

بنابراین، با ساخت بستر عمومی منطقه باروش دیجیتالیز در محیط GIS نخستین گام برداشته می‌شود و به تناسب، هر عملیات محدود نقشه مشخص و به تناسب تغییرات زمین در عملیتهای مختلف اطلاعات، آن دوره روی نقشه در نظر گرفته می‌شود. در پایان نیز، با افزودن اطلاعات نظامی به آن، نقشه‌ها برای بهره‌برداری آماده‌اند. در حال حاضر، مرکز مطالعات بیشتر این نقشه‌ها و کالکهای عملیاتی را رایانه‌ای کرده است. باقی مانده نقشه‌ها نیز در دست اقدام است که در آینده نزدیک به پایان خواهد رسید. برای دسترسی محققان به این نقشه‌ها می‌توان با مشخص کردن موضوع، تاریخ حادثه یا نقشه عملیات، آن را در رایانه جست و جو کرد و بدین ترتیب، به راحتی در اختیار مراجعان قرار داد.

باید یادآور شد که تمامی مراحل رایانه‌ای نقشه‌ها در محیط نرم افزاری GIS انجام می‌گیرد.

همچنین، در این واحد، دفاتر رای‌این نیز برای استفاده عموم مورد بهره‌برداری قرار گرفته است. مجموعه یادداشتها و گزارشهایی که رای‌این در زمان جنگ (چه در زمان عملیات و چه در زمانهای دیگر از جمله صورت جلسات، مشاهدات و ...) تهیه کرده‌اند، به صورت منبع و سند دست اول تاریخ جنگ در مرکز مطالعات موجود است.

مرکز برای قابل استفاده کردن این مجموعه، آنها را بازنویسی و تایپ کرده است. البته، باید یادآور شد که بخش بیشتر این دفاتر به صورت لوح فشرده در آمده است. با توجه به مجموعه ۱۴۰۰ نسخه‌ای دفاتر، مرکز مراحل آماده سازی آنها را می‌گذراند و تاکنون، ۲۵۰ دفترچه را آماده انتشار کرده است که هریک از آنها را در یک جلد به چاپ خواهد رساند.

راویان در فرآیند تهیه گزارش مشکلات فراوانی را پشت سر می گذاشتند، از جمله این مشکلات، فقدان امکانات مناسب برای تهیه گزارش و عدم هماهنگی بین راویان و فرماندهان یگانهای مختلف بود، به طوری که بعضی از فرماندهان، راویان را درون مجموعه تحت امرشان به سختی می پذیرفتند

از نظر ساختار متن، هر کتاب به روزها تقسیم بندی شده و هر روز به مثابه یک فصل است که خود، مجموعه ای از گزارشها را شامل می شود و هر یک از آنها، در برگیرنده یک یا چند خبر و تحلیل مربوط به رخدادهای همان روز است که با شماره ای از گزارشهای قبل و بعد تفکیک شده است.

این مجموعه که در نهایت، در حدود شصت هزار صفحه ارائه خواهد شد، کلیت یکپارچه ای از جنگ است که بی گمان، بخش درخور توجهی از اطلاعات مورد نیاز محققان را حتی اگر با نیازهای مختلف بدان مراجعه کرده باشند، در زمینه های سیاسی و نظامی جنگ پاسخ خواهد داد. باید یادآور شد که تاکنون، نه جلد از این مجموعه منتشر شده است، ده جلد در مرحله ویرایش محتوایی و چهارده جلد نیز در مرحله تحقیق و تدوین است. تلاش مرکز مطالعات تقدیم مجموعه کامل روزشمار جنگ ایران و عراق به عنوان هدیه ای به بازماندگان راه ایثار و فداکاری است.

دومین پروژه مرکز اطلس جنگ است که سابقه تهیه و تدوین آن جنگ به سال ۱۳۶۸ می رسد. بدین صورت که نخست، طرحهای اولیه با همکاری سازمان جغرافیای وزارت دفاع و با استفاده از منابع جمع آوری شده در طول جنگ آماده و سپس، با استفاده از نقشه ها، نمودارها و استخراج آمار و اطلاعات به تهیه اطلس پرداخته شد. البته، باید یادآور شد که تهیه متن اطلس نیز با بهره گیری از نتایج پروژه های دیگر (مانند روزشمار، بازسازی کالکهای عملیاتی، پروژه های احیای منابع و ...) تکمیل می شود.

در اطلس، عناصر مهم و پایه ای، مانند محیط جغرافیایی، دوره زمانی، اطلاعات مربوط به آن دوره و تحولات تاریخی، ارکان تحقیق را تشکیل می دهند که در اطلسهای جنگ ایران

و عراق نیز، در نظر گرفته شده اند. این اطلس به دو نوع تقسیم می شود:

(۱) اطلس بزرگ جنگ ایران و عراق: که نخستین تجربه مرکز مطالعات در این زمینه است و فشرده نبردهای زمینی را در بر می گیرد و بحثی از نبردهای هوایی، دریایی یا جنگ شهرها در آن مطرح نمی شود.

برای تهیه این اطلس نخست، اطلاعات مربوط به هر عملیات تهیه و سپس، نقشه های منطقه نیز متناسب با موقعیت زمانی ترسیم و در نهایت، عکسها انتخاب می شوند. در این اطلس، مجموع ۳۷ عملیات مورد توجه قرار گرفته و سعی شده است تا با ارائه اطلاعات کامل آماری از تعداد نیرو، منطقه، استعداد قوای دو طرف، خسارات، هدف از عملیات و ... مجموعه فشرده ای از هر عملیات ارائه شود.

(۲) اطلس راهنما: نمونه دیگر فعالیتهای مرکز مطالعات در زمینه انتشار اطلس است که راهنمای استانها و شهرهای جنگ زده است که بازدیدکنندگان و علاقه مندان به موضوعات جنگ می توانند با استفاده از آن با مناطق و تحولات جنگی آشنا شوند.

مجموعه اطلس راهنما نمونه قابل استفاده ای برای عموم است که در قالب اطلاعات متنوع ارائه می شود و علاقه مندان می توانند با مطالعه و دیدن آن با محورهای تهاجم دشمن و مناطق مقاومت نیروهای خودی تا عقب راندن متجاوزان آشنا شوند. البته، اطلس راهنما با دو عنوان و برای دستیابی به دو هدف منتشر می شود:

(۱) اطلس راهنمای مناطق، مانند خوزستان که در آن، محور بحث بر عملیات و حوادث مهم نظامی است؛

(۲) اطلس راهنمای شهرها که در آن، درباره یک شهر در دوران جنگ هشت ساله تحقیق می شود، یعنی اینکه تمامی وقایع نظامی مربوط به یک شهر را در دوران جنگ استخراج می کند و سپس، به پیاده کردن آن نقشه و نمودار می پردازد که از آن جمله می توان به اطلس راهنمای خرمشهر اشاره کرد.

از دیگر کارهای صورت پذیرفته کار تهیه مشروح مذاکرات جنگ است. مرکز مطالعات برای استفاده بهتر و بیشتر از اسناد موجود در این مرکز پروژه ای را در نظر گرفته که موضوع آن گفت و گوهای فرماندهان جنگ درباره موضوعات محوری یک عملیات مانند طرح مانور، مهندسی، تصمیم گیری نهایی و ... در دو سطح قرارگاه خاتم (ص) و قرارگاه یگانهاست.

اسناد مورد بحث در این پروژه به پیاده شده نوارهایی مربوط است که راویان مرکز مطالعات در زمان جنگ تهیه

شد که پژوهشهایی از این دست شامل تألیف و ترجمه‌اند. از زمان آغاز به کار مرکز مطالعات، پژوهشهای موضوعی جنگ ایران و عراق فعال بوده و تاکنون، این مرکز بیش از چهل عنوان کتاب را در زمینه‌های مورد نظر منتشر کرده است. همچنین، دهها عنوان کتاب نیز در مرحله تحقیق‌اند که در آینده، به چاپ خواهند رسید. مجموعه شش جلدی سیری در جنگ ایران و عراق به طور کامل منتشر و در آن، جنگ به پنج دوره زمانی تقسیم و هر دوره در یک جلد گنجانیده شده است. جلد ۱ از خونین شهر تا خرمشهر، جلد ۲ خرمشهر تا فاو، جلد ۳ فاو تا شلمچه، جلد ۴ شلمچه تا حلبچه، جلد ۵ پایان جنگ، جلد ۶ آغاز تا پایان. مجموعه پنج جلدی تجزیه و تحلیل جنگ ایران و عراق نمونه دیگری است که درسهای آقای محسن رضایی در دانشکده فرماندهی و ستاد را شامل می‌شود و تاکنون، سه جلد از آن منتشر شده است. جلد نخست؛ ریشه‌های تهاجم نام دارد که به علل و زمینه‌های تجاوز عراق به ایران پرداخته و موضوعاتی، مانند علت آغاز جنگ، پیشینه روابط دو کشور، وضعیت نظام

محسن رخصت‌طلب:

روال کار راویان به این صورت بود که ما به تمام یگانهای عملیاتی یک یا دو نفر راوی می‌فرستادیم و او می‌بایست مکالمات، مذاکرات و مکاتبات فرماندهی یگان را ثبت و ضبط می‌کرد و همواره باید در کنار فرمانده یگان حضور پیدا می‌کرد

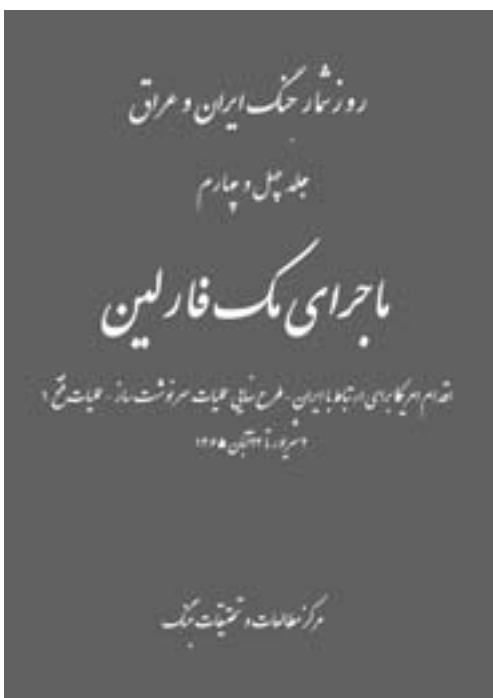
کرده‌اند. البته، این نوارها پس از پیاده شدن و مراحل مختلف آماده سازی، صحافی می‌شوند و بخش احیای منابع صوتی آن را در اختیار شورای مشروح مذاکرات قرار می‌دهد. در حال حاضر، این پروژه در مرحله گزینش اسناد است که در آینده نه چندان دوری، به صورت کتاب منتشر خواهد شد. البته، باید یادآور شد که انتشار مشروح اسناد مذاکرات جنگ برای دو سطح آرشيو و استفاده عمومی در نظر گرفته شده است که پس از انتشار، در اختیار تمامی محققان قرار خواهد گرفت.

○ آیا مرکز مطالعات در زمینه چاپ کتابهای موضوعی جنگ

هم فعالیت دارد؟

● موضوعی که شما به آن اشاره کردید، یکی از مهم‌ترین فعالیتهای مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ است که با عنوان تحقیقات کاربردی بدان پرداخته شده است. تحقیقات کاربردی به آن دسته از کتابهایی اطلاق می‌شود که در تحقیق و تدوین آنها، از دستاوردهای تحقیقات بنیادی استفاده می‌شود و جزء منابع دست اول به حساب نمی‌آیند، این تحقیقات می‌توانند کتابهای توصیفی-تحلیلی، ادبیات جنگ و حتی بروشورهای سیاحتی را شامل شوند.

در زمینه کتابهای موضوعی باید عرض کنم، در زمینه فعالیتهای پژوهشی مرکز مطالعات، کتابهای موضوعی نیز در امر تحقیقات کاربردی اهمیت ویژه‌ای دارند. در مرکز، به آن دسته از تحقیقات کتابهای موضوعی اطلاق شود که در برگیرنده بررسی، تجزیه و تحلیل رخدادها، نظامی و سیاسی جنگ هشت ساله در ابعاد و موضوعات مختلف جنگ اعم از خاطرات، تحقیقات عملی، نبردها و... باشد. البته، باید یادآور

**مجموعه بزرگ روز شمار جنگ ایران و عراق،
مهمترین فعالیت مرکز مطالعات و تحقیقات
جنگ سپاه است که ۵۷ عنوان کتاب از
۲۲ بهمن ۱۳۵۷ تا ۲۷ تیر ۱۳۶۷
را در بر می گیرد**

خوانندگان به رمان و داستان، این نوع فعالیتها بسیار مؤثر و کارساز خواهد بود. هرچند مرکز در این زمینه در آغاز راه است و به جز کتابهایی مانند استقامت در مسیر؛ سینیای شلمچه و ... کتاب دیگری را منتشر نکرده است، اما تصمیم دارد که به ادبیات جنگ بیشتر توجه کند.

از دیگر کارهای انجام شده در زمینه تحقیقات کاربردی مجموعه نقشه های سیاحتی مناطق جنگی است. مجموعه نقشه های سیاحتی مناطق جنگی که تاکنون، سه نمونه از آنها منتشر شده و در اختیار عموم قرار گرفته است، بیشتر با هدف آشنایی بازدیدکنندگان مناطق جنگی با جغرافیای منطقه، مهم ترین نقاط منطقه و وقایع مهم دوران جنگ در این مناطق تهیه شده اند. این بروشورها هم برای زائران و بازدیدکنندگان از مناطق جنگی و هم برای کسانی که طالب آشنایی مختصر با مناطق جنگی و عملیاتی هستند، قابل استفاده است.

**از دیگر پروژه های مرکز مطالعات،
تهیه اطلس جنگ است که در آن عناصر
مهم و پایه ای مانند محیط جغرافیایی،
دوره زمانی، اطلاعات مربوط به آن دوره و
تحولات تاریخی، ارکان تحقیق را
تشکیل می دهد**

بین الملل و منطقه خلیج فارس، وضعیت داخلی ایران و عراق در آستانه جنگ و تمهیدات عراق برای آغاز تجاوز به ایران را بررسی کرده است. جلد دوم؛ جنگ، بازیابی ثبات نام دارد که به تشریح ابعاد و ویژگیهای هجوم سراسری عراق به خاک ایران و علل توقف آن و سرانجام، چگونگی بیرون راندن نیروهای متجاوز ایران پرداخته است. تنبیه متجاوز عنوان سومین جلد است که محور بحث آن دلایل ورود رزمندگان به خاک عراق، استراتژیها و تاکتیکهای مورد استفاده آنها در تنبیه متجاوز است. جلد چهارم پایان جنگ و جلد پنجم درسها و نتایج جنگ نام دارد.

در ادامه فعالیتهای مرکز در زمینه کتابهای موضوعی می توان به انتشار کتابهایی در زمینه عملیاتی دوران جنگ اشاره کرد. هر جلد از سلسله کتابهایی که با عنوان نبردها منتشر می شوند، یکی از عملیاتیهای مهم ایران علیه عراق را شرح و توصیف می کند. جنبه های طراحی، تاکتیک ویژه، تجهیزات و ابزار جنگی، پشتیبانی و بسیج مردمی، زمینه های سیاسی و اجتماعی و ... از جمله موضوعات مورد بررسی در سلسله کتابهای نبردهاست.

نبرد فاو، نبرد العمیه، نبرد شرق بصره و ... از جمله این کتابها محسوب می شوند. افزون بر کتابهای منتشر شده در این زمینه، چهار جلد از مجموعه نبردها در حال تحقیق است و برنامه آینده مرکز انتشار تمامی عملیاتیهای بزرگ به صورت کتابهای مجزا با نام نبردهاست.

جنگ از نگاه دیگران، مجموعه جدیدی است که مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ در دست تهیه دارد. این مجموعه ترجمه تعدادی از کتابهایی است که کارشناسان نظامی خارجی درباره جنگ ایران و عراق تدوین کرده اند.

هدف مرکز از این اقدام، اطلاع رسانی به علاقه مندان از نظرها و دیدگاههای کسانی است که خارج از صحنه نبرد، با استفاده از اطلاعات دریافتی از سازمانهای اطلاعاتی، رسانه ها، خبرنگاران و ...، جنگ را بررسی، تجزیه و تحلیل کرده اند، مانند کتاب در سهایی از جنگ مدرن: جنگ ایران و عراق نوشته آنتونی کردزمن.

یکی دیگر از زمینه های تحقیقات کاربردی ادبیات جنگ است. این بخش با توصیه مقام معظم رهبری به مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ شکل گرفته است. طی چند سال اخیر، مرکز مطالعات افزون بر تحقیق در زمینه مطالعات توصیفی - تحلیلی یا دیگر زمینه های جنگ، به حوزه ادبیات و هنر نیز توجه کرده و مأموریت یافته است تا اقداماتی را در زمینه ادبیات داستانی جنگ هشت ساله انجام دهد. با توجه به علاقه

می‌پردازد. در هر شماره، از این ماهنامه، تحولات جاری نظامی و امنیتی و بررسی آنها از دیدگاههای مختلف مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. هدف از انتشار این نشریه غنی کردن ادبیات نظامی و راهبردی در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی است، بدان امید که با طرح موضوعات و بررسیهای به عمل آمده در راستای شفاف‌تر شدن مسائل این عرصه گام بردارد. فصلنامه‌نگین ایران با موضوع مطالعات تخصصی جنگ ایران و عراق جدیدترین مجله‌ای است که مرکز مطالعات آن را منتشر می‌کند.

شماره حاضر نهمین شماره آن است و همان‌طور که در مقدمه شماره پیش بیان شده است، تلاش نگین ایران در نخستین گام طرح پرسشهایی است که تاکنون، از آنها غفلت شده یا کمتر مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته‌اند. در گام دوم نیز، کوشش خواهد کرد تا بدین پرسشها، پاسخهای واقعی، منطقی، مستدل و علمی بدهد و تا حد امکان، در پاسخ به پرسش‌های تحقیقی از به کارگیری روشهای غیرعلمی خودداری کند.

روزنامه جمهوری اسلامی

۱۷ و ۸۳/۶/۱۸

در بروشورهای مزبور، به چند موضوع توجه شده است: نخست، ارائه طرح و نقشه کل استان و تعیین مناطق درگیری؛ دوم ارائه تصویرهای مهم‌ترین شهرها و نقاط استان مربوطه، که مورد هجوم دشمن قرار گرفته‌اند و در پایان، معرفی عملیاتیهای اجرا شده در این مناطق. از این مجموعه، تاکنون سه جلد به نامهای خوزستان، کرمانشاه و خرمشهر منتشر شده است و ایلام، آبادان، شلمچه، کردستان و آذربایجان غربی نیز در مرحله آماده‌سازی‌اند.

البته، باید یادآور شد که برنامه مرکز مطالعات برای آینده این است که نخست، به پنج استان مهم هم‌مرز با عراق (خوزستان، ایلام، کرمانشاه، کردستان، آذربایجان غربی) و در مراحل بعدی، به تمامی مناطق ایران که به نوعی در جنگ اعم از پشتیبانی نیرو، شهدا، تدارکات و ... شرکت داشته‌اند، بپردازد.

○ مرکز مطالعات در زمینه نشریات چه فعالیتی داشته و دارد؟

● مرکز مطالعات از آغاز تأسیس تا به حال، دغدغه انتشار نشریاتی را در زمینه‌های مطالعات جنگ ایران و عراق و مسائل امنیتی - نظامی داشته است، به ویژه با توجه به آماده‌سازی اسناد جنگ و احیای منابع و دیگر فعالیتهایی که در این زمینه‌ها انجام می‌گرفت، خلأ نشریه‌ای در ساختار مرکز احساس می‌شد؛ بنابراین، در سال ۱۳۷۰، این مرکز فصلنامه تاریخ جنگ را در زمینه مطالعات جنگ منتشر کرد. هر چند این نشریه تنها هفده شماره منتشر شد و عمر آن تا سال ۱۳۷۷ بیشتر نیابید، اما در همین مدت کوتاه نیز، موضوعات، عملیاتها و اسناد بسیار مهمی را بررسی، تجزیه و تحلیل کرد.

فصلنامه امنیت ملی دومین نشریه مرکز مطالعات است که انتشار آن در سال ۱۳۷۸، آغاز و پس از سومین شماره در سال ۱۳۷۹ متوقف شد. فعالیت این فصلنامه در زمینه مباحث تئوریک امنیتی در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی بود که معمولاً، مصاحبه با صاحب نظران و مباحث امنیتی در مورد مسائل روز و تعدادی مقاله را شامل می‌شد. مجله نگاه سومین مجله مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ سپاه است که انتشار آن از فروردین ماه سال ۱۳۷۹ آغاز و تا امروز ۴۵ شماره از آن منتشر شده است. این مجله تحلیل و گزارشهایی را در زمینه مسائل نظامی - راهبردی منتشر می‌کند. قسمتی از مباحث طرح شده در این ماهنامه تئوریک است و قسمت دیگر که رویکردی عملی و کاربردی دارد، به بررسی مباحث نظامی - استراتژیک